

РЕЦЕНЗІЯ

на дисертацію **БОРОВИНСЬКОЇ Ірини Євгеніївни**
**«Соціально-психологічні стратегії життєвої успішності внутрішньо
переміщених осіб»,**

подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії
з галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»
за спеціальністю 053 «Психологія»

Актуальність теми дисертаційного дослідження. Традиційна для соціальної психології тема успішності у дослідженні Ірини Євгеніївни Боровинської розкривається під ракурсом злободенної проблематики вимушеної міграції. Для тисяч українців на момент дослідження, а на сьогодні – вже й для мільйонів, переміщення в умовах війни стало надзвичайним викликом для способу життя та мислення, не усі мають змогу успішно адаптуватися на нових місцях та вибудувати продуктивні життєві проекти. Робота дисертантки спрямована на вивчення соціально-психологічних стратегій життєвої успішності, застосовуваних насамперед тими внутрішньо переміщеними особами, які активно перетворюють навколишню реальність, прагнуть не лише відновити свій колишній статус, а й досягти життєвого успіху в нових умовах. Такий фокус наукової уваги є актуальним як для загального розуміння особливостей життєвої успішності серед ВПО та не-ВПО, так і для розробки та впровадження програм (зокрема, коучингових), які допомагатимуть освоюватися вимушеним мігрантам на нових місцях, інтегруватися до громад та вибудовувати бажане майбутнє, що у глобальному контексті є також перспективним для українського націєтворення.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота пов'язана з проблематикою науково-дослідної роботи лабораторії психології мас і спільнот Інституту соціальної та політичної психології НАПН України «Психологічні стратегії адаптації спільноти до умов і наслідків воєнного конфлікту» (2016-2018 рр.) – державний реєстраційний номер теми 0116U003300.

Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Наукові положення дисертаційного дослідження І. Є. Боровинської аргументовані повно, на належному науковому рівні. Значний обсяг опрацьованих наукових джерел дозволив дисертантці ясно та водночас об'ємно сформулювати основні категорії дослідження у теоретичній частині. Коректно визначено **об'єкт** дослідження – життєва успішність внутрішньо переміщених осіб, а також **предмет** – соціально-психологічні стратегії життєвої успішності внутрішньо переміщених осіб.

Обравши для емпіричного дослідження мішаний дизайн, І. Є. Боровинська проявила значну наукову сміливість, адже могли б загостритися питання про репрезентативність. Утім, вдала аргументація доречності обраної композиції **методів** та впевнені посилання на існуючі дослідження й адаптація відповідних критеріїв до власної роботи ці питання зняли. Мудрим кроком у дослідницькій стратегії було також залучення експертної думки щодо використання вже існуючих кількісних методик для вимірювання життєвої успішності. Крім того, висновки, зроблені на основі якісного аналізу, підтверджуються кількісними, що додатково виправдовує поєднання цих методів. Вдалою видається і **вибірка**: група внутрішньо переміщених осіб (ВПО), група осіб, які не змінювали місця проживання (не-ВПО) з подальшим порівнянням груп ВПО з високим рівнем життєвої успішності, ВПО з низьким рівнем життєвої успішності, не-ВПО з високим рівнем життєвої успішності. Особливої уваги заслуговує розробка авторського питальника, ретельна робота над його валідністю, надійністю, репрезентативністю демонструє психометричну освіченість дисертантки.

Поставлена **мета** щодо виявлення змісту соціально-психологічних стратегій життєвої успішності ВПО в умовах вимушеного переселення та особливостей їхньої активізації за допомогою методу коучингу, на наш погляд, у роботі повністю розкрита. Це відстежується у висновках до розділів та загальних висновках, де покроково розкриваються чотири основні

завдання дослідження: визначено сучасні наукові підходи до проблем внутрішньої вимушеної міграції, її впливу на досягання життєвого успіху та вироблення відповідних стратегій поведінки, змісту і структури соціально-психологічних стратегій життєвої успішності; проведено емпіричне дослідження особистісних характеристик ВПО, пов'язаних із життєвою успішністю, та застосовуваних ними соціально-психологічних стратегій життєвої успішності; виявлено особливості використання соціально-психологічних стратегій життєвої успішності в досліджуваних групах успішних ВПО та не-ВПО й неуспішних ВПО; обґрунтовано застосування коучингу як інструмента роботи із запитами ВПО, спрямованими на життєву успішність та використання соціально-психологічних стратегій, розроблено та реалізовано програму їхнього практичного застосування.

Таким чином, мета і сформульовані завдання, використання комплексу методів аналізу, які разом зі значним обсягом емпіричного матеріалу й використаних джерел, забезпечили високий ступінь обґрунтованості та достовірності викладених наукових положень і висновків. Матеріали розділів викладено відповідно до заявленої мети і завдань й відповідають сутності об'єкта та предмета дослідження.

Структура і зміст дисертації. Дисертація складається з анотації, вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків.

У вступі обґрунтовано актуальність дослідження, визначено мету, об'єкт, предмет і методи, з'ясовано наукову новизну, теоретичну і практичну значущість роботи, наведено дані про її апробацію та публікації. Варто зазначити, що об'єкт, предмет та завдання дослідження сформульовані чітко, відповідають його темі, що дало змогу дисертантці зробити низку теоретичних узагальнень та якісно повести емпіричне дослідження.

У теоретичній частині дисертації «Теоретико-методологічні засади вивчення соціально-психологічних стратегій життєвої успішності» авторка, систематизуючи роботи українських та зарубіжних науковців, проаналізувала психологічні підходи до розуміння життєвого успіху та успішності, розділила

ці поняття й обґрунтувала доцільність використання саме конструкту «життєва успішність». Розкрито сутність і зміст основної категорії дослідження – соціально-психологічних стратегій життєвої успішності. Імпонує також увага дисертантки до важливості розгляду зміни життєвих уявлень і стратегій у процесі адаптації до переломних життєвих подій, що є базовим для теоретичної моделі дослідження.

Другий розділ «Етапи і процедура емпіричного дослідження соціально-психологічних стратегій життєвої успішності внутрішньо переміщених осіб» присвячено питанням організації та проведення емпіричного дослідження соціально-психологічних стратегій життєвої успішності ВПО. Дисертантка детально описала програму та етапи дослідження, обґрунтувала вибір методів та інструментів дослідження, охарактеризувала групи випробуваних, а також описала процедуру розробки і верифікації питальника, спрямованого на визначення рівня життєвої успішності. Також представлено результати кількісного аналізу особливостей досліджуваних груп та складових їхньої життєвої успішності.

Третій розділ має назву «Особливості використання соціально-психологічних стратегій життєвої успішності внутрішньо переміщених осіб». Тут на основі порівняння результатів глибинних інтерв'ю та даних, отриманих за допомогою стандартизованих методик, проаналізовано спільне та відмінне у використанні стратегій життєвої успішності представник трьох груп: успішних ВПО (підгрупи: набутої успішності, збереженої/примноженої успішності, зміни напряму діяльності), успішних не-ВПО та неуспішних ВПО (підгрупи: неуспішних; успішних, незважаючи на результати тестування; утраченої успішності; переоцінки).

У четвертому розділі «Засоби практичної реалізації соціально-психологічних стратегій життєвої успішності внутрішньо переміщених осіб» розкрито питання застосування коучингових технологій як засобу активації соціально-психологічних стратегій життєвої успішності в роботі з ВПО з низьким та середнім рівнями життєвої успішності. Описано процедуру роботи

з учасниками коучингу, спектр проблем, з якими найчастіше стикаються неуспішні ВПО та запити, з якими звернулися учасники, запропоновано та обґрунтовано підходи до проведення коучингових сесій та методи оцінки ефективності коучингової взаємодії. Наведено результати коучингової взаємодії у розрізі їхньої оцінки як кількісними, так і якісними методами.

Висновки подано чітко, відповідно до поставленої мети та завдань, представлено основний науковий продукт – відповідні стратегії, описано перспективи подальших досліджень.

Практичне значення наукових результатів. Результати дисертаційного дослідження можуть бути використані насамперед для розробки програм навчання співробітників соціальних служб та організацій, які опікуються ВПО – для психоедукаційних, корекційних, інтеграційних заходів. Також відомості, отримані в ході дослідження, – уявлення ВПО про життєву успішність, роль інших людей у реалізації стратегій життєвої успішності та особливості сприймання й використання соціально-психологічних стратегій життєвої успішності – будуть корисними для приватних фахівців, які надають ВПО психологічні та консультативні послуги. Матеріали дисертаційного дослідження також можуть стати допоміжними в розробці програм освітніх курсів із соціальної психології, психології особистості, психології спільнот, психології міграції, соціальної роботи, психологічного консультування тощо. Розроблений для визначення рівня життєвої успішності питальник може бути корисним для проведення наступних емпіричних розвідок, пов'язаних із дослідженнями життєвої успішності.

Відомості про дотримання академічної доброчесності. У дисертації та наукових публікаціях Боровинської І. Є. відсутні порушення академічної доброчесності.

Зауваження до дисертації.

1. Власну компетентність у коучингу дисертантка змогла застосувати у дослідженні, дійсно підтверджуючи практичну значущість результатів. Утім,

констатування, що коучинг є ефективним засобом підвищення життєвої успішності після формувального експерименту, може здатися самоочевидним. Рекомендовано звернути увагу на обернені показники життєвої успішності в емпіричному розділі, бо діаграма про їх зниження викликає читацьку розгубленість.

2. Присутні деякі дискусійні моменти у дефініціях, зокрема, умовних скорочень (ЖУСТ чи ЖУСП), надмірне використання англіцизмів (коучі чи клієнт); дрібні лінгвістичні та граматичні неточності.

3. Орієнтуючись на широту одержаних результатів, перспективи подальших досліджень видаються представленими звужено, рекомендовано сміливіші формулювання.

Утім, усі наведені недоліки не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації. Зауваження можуть бути враховані дисертанткою на перспективу.

Висновок щодо відповідності дисертації встановленим нормам.

Вважаю, що дисертація Боровинської І. Є. «Соціально-психологічні стратегії життєвої успішності внутрішньо переміщених осіб» є завершеною науковою працею, яка містить низку нових, актуальних та достовірних результатів, що свідчать про її складність, систематичність та важливе значення для психологічної науки. Дисертація повністю відповідає вимогам наказу МОН України № 40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (з наступними змінами) та «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12 січня 2022 р., а її авторка Боровинська І. Є., заслуговує присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 «Психологія».

Рецензент –

кандидат психологічних наук, старший дослідник,
завідувач лабораторії соціальної психології особистості
Інституту соціальної та політичної психології
НАПН України

